

Nástup Číny ve Střední Asii? Možnosti a limity vzájemných vztahů

SLAVOMÍR HORÁK

An Invasion of China to Central Asia? The Chances and Limits of Mutual Relations

Abstract: The Central Asian region is often interpreted in European discourse as an arena of clashes between the “West” and Russia, particularly over energy resources. The significance of China in the region remains an underrated subject of research. At the same time China is expanding its influence in the region through “soft diplomacy” at the expense of Russia and (above all) other powers interested in local resources.

The article analyses the Chinese presence in the region since 1991, emphasizing the first decade of the 21st century. The relations between Central Asia and China are researched from the Central Asian point of view and with a focus on the political, economical (stressing energy factors) and institutional (Shanghai Cooperation Organization) level. In sum, it seems that the growing Chinese influence over the region has its limits as well and that the “Chinese expansion” is overestimated to a large extent.

Key words: China, Central Asia, international relations, international trade, Caspian Sea energy, Shanghai Cooperation Organization.

V devadesátých letech minulého století se spekulovalo o budoucí roli Číny ve Střední Asii, která měla zaměnit ruskou hegemonii v tomto prostoru. Do této doby měl být region s předpokládanými značnými zásobami nerostného bohatství jedním z hlavních bojišť mezi oběma velmocemi (*Rumer – Zhukov, 1998*). Na konci prvního desetiletí 21. století se ukazuje, že čínský průnik do Střední Asie má poměrně přirozený charakter a zároveň naráží na určité ekonomické, politické i mentálně-psychologické bariéry a limity. Rovněž ke konfrontaci s Ruskem, přestože ji do budoucna nelze vyloučit, dosud nedošlo. Přestože zájmy obou velmocí jsou často dost protichůdné, v globálu si prozatím obě velmoci dokázaly vymezit vzájemné hranice svých zájmů, zatímco z partikulárních rozporů dokázaly místní režimy poměrně dobře těžit.

Vycházejíc z výše uvedených tezí bude snahou následující stati ukázat možnosti a limity Číny ve středoasijském prostoru, a to zejména v oblasti politiky, bezpečnosti a ekonomiky. Poslední sféra je pro Čínu primární a determinuje i politické vztahy se státy regionu. Stať vychází především ze středoasijského pohledu na toto téma a pracuje i s ruským přístupem k regionu, jehož zájmy v otázce čínské politiky v oblasti vykazují řadu shodných rysů s evropskými. Středoasijská a ruská politická i expertní elita toto téma hluboce studuje, přičemž většina expertů se snaží o rozptýlení stereotypního mýtu o „čínské hrozbě“ pro Střední Asii a Rusko, která se často opakuje v denním tisku i u některých analytiků (*Джуряев, 2006*). Tento argument je totiž nutné pojímat značně kriticky. Přestože prostřednictvím hospodářských nástrojů již Čína zaujala silné postavení v regionu, děje se tak

především díky absenci zájmu, popřípadě nedostatku zdrojů dalších vnějších hráčů. Na tuto skutečnost ukazují i několik málo západních studií, zabývajících se daným tématem. Role Číny ve Střední Asii je podle nich sice rostoucí, avšak nikoli potenciálně hegemonická (Peyrouse, 2007; Rumer – Trenin – Zhao, 2007). Přesto je západní reflexe daného tématu prozatím značně obecná a stojí mimo pozornost odborníků na Střední Asii a na postsovětský prostor.

POLITICKÉ A BEZPEČNOSTNÍ VZTAHY

Čínské mocenské zájmy ve Střední Asii jsou pevně spojeny s ekonomickým rozvojem této země a se snahou o získání nové surovinové základny pro rozvíjející se ekonomiku. V moderních dějinách je Čína ve Střední Asii elementem poměrně novým a není zatížena bezprostředním postkoloniálním obdobím jako například Rusko, jež svazují tradice ruského a sovětského impéria. Zároveň leží Čína v přímém sousedství tohoto regionu, což je komparativní výhodou ve srovnání například se Spojenými státy americkými. Výhoda této blízkosti vedla k vysoce pragmatické a efektivní (ve srovnání s dalšími velmocemi) politice Číny v tomto regionu. Důležitou roli v její středoasijské politice hraje i autonomní oblast Sin-ťiang, která nejenže produkuje většinu vzájemného obchodu, ale pro Peking představuje rovněž hrozbu separatismu, jehož kořeny mohou pocházet ze Střední Asie.

Z globálního hlediska pro Čínu představoval vznik středoasijských států řadu výhod. K nim patřilo především zmírnění napětí ve vztazích s Ruskem. Se vznikem „nárazníkové zóny“ států, jež pro Čínu nepředstavovaly hrozbu, rovněž odpadla nutnost zesílené vojenské kontroly hranic (což později vedlo ke vzniku Šanghajske organizace spolupráce). Ztráta ruského monopolu ve Střední Asii otevírala též prostor pro rozšíření čínského vlivu. Zároveň Střední Asie představovala pro Čínu nový potenciální koridor na Střední východ a do Evropy, který byl jinak omezen pouze na mořské cesty, respektive na území samotného Ruska.

Rusko však z čínského hlediska představuje i stabilizační faktor ve Střední Asii, což samo o sobě je v zájmu čínské zahraniční politiky. Rusko si v devadesátých letech minulého století dokázalo uchovat značný vliv v tomto regionu a zabránit rozšíření konfliktů zón po celém regionu (zejména v souvislosti s občanskou válkou v Tádžikistánu v letech 1992–1997). Čína nemohla rovněž konkurovat Rusku v míře kulturního a sociálního vlivu ve Střední Asii (Rusko je zde přes protiruskou ideologickou propagandu i nadále vnímáno spíše pozitivně). Naproti tomu jakékoli příliš velké posílení ruských pozic ve Střední Asii by v Číně vyvolalo nepříznivou odezvu. V prvním desetiletí 21. století se však ukazuje, že ani Rusko, ani Čína, stejně jako žádná jiná velmoc patrně nezíská ve Střední Asii rozhodující vliv a že se místní státy budou spíše snažit vyvažovat tyto vlivy a provádět tzv. mnohovektorovou politiku. V souvislosti s průnikem dalších velmocí (především tzv. západního bloku) zůstává však čínský postoj vůči ruským pozicím ve Střední Asii značně umírněný.

Na celosvětové úrovni determinuje čínskou politiku v regionu také otázka čínsko-amerických vztahů. Čína nemá zájem o jakékoli zvýšení amerického vlivu v oblasti a její analytici upozorňují na americkou hrozbu pro Čínu ve středoasijském regionu v porovnání s Ruskem (Hsiu-Ling Wu – Chien-Hsun Chen, 2004, s. 1061). Přestože se USA i Čína shodovaly v řadě otázek boje proti terorismu, operace v Afghánistánu po 11. září 2001 a především zřízení vojenských leteckých základen USA v Uzbekistánu a v Kyrgyzstánu byly v rozporu s čínskou strategií vytvoření režimů přátelských vůči Číně (přátelským režimem se v tomto kontextu rozumí především absence výraznější proamerické politiky v regionu). Je mnohem méně známým faktem, že představitelé čínského velvyslanectví v Biškeku po roce 2001 tuto skutečnost kyrgyzským vrcholným představitelům několikrát připomínali, což v překladu z diplomatické řeči znamenalo značný nátlak na vypovězení americké základny na letišti v Manasu nedaleko Biškeku (Interview autora s Muratbekem Sansyzbajevičem Imanalijevem, 2007; Interview autora s Askarem Bešymovem, 2007). Paralelně s tím-

to politickým nátlakem čínská strana zvyšovala podporu svých podnikatelů v obchodě s Kyrgyzstánem, což vedlo k více než dvojnásobnému navýšení objemu vzájemného obchodu obou zemí v letech 2005–2007.¹

Na regionální úrovni bylo hlavním cílem čínské diplomacie vytvoření přátelských a stabilních režimů na svých západních hranicích, které by nepředstavovaly hrozbu pro Čínu jak v zahraniční politice (tedy ve vzájemných vztazích), tak především pro vnitřní stabilitu Číny. Její představitelé si rovněž dobře uvědomují značné sociální stereotypy o čínské hrozbě v regionu a jedním z cílů jejich politiky je proto tyto stereotypy odbourávat.² Čínská zahraniční politika dokázala v prvním desetiletí po rozpadu Sovětského svazu (SSSR) analyzovat všechny příležitosti i hrozby pro Čínu v oblasti a vypracovat jednotnou dlouhodobou strategii rozvoje vztahů s tímto regionem (*Ходжаев, 2007*). Těžištěm této strategie byl navenek rozvoj multilaterální spolupráce, při hlubším zkoumání čínského postoje vůči regionu je však důraz kladen na dvoustranné vztahy s přihlédnutím ke specifickým jednotlivých států (*Interview autora s Muratbekem Sansyzbajevičem Imanalijevem, 2007*). K čínským strategickým cílům ve Střední Asii po rozpadu SSSR patřilo především zajištění bezpečnosti v pásmu vlastních hranic, loajální vztah k teritoriální integritě Číny a s tím související minimalizace hrozby separatismu v provincii Sin-ťiang (*Чжао, 2008, s. 158*).

Vývoj politických vztahů Číny a Střední Asie po rozpadu Sovětského svazu lze rozdělit na několik fází. První fáze od rozpadu SSSR do poloviny devadesátých let je charakterizována vyčkávací pozicí. Peking se v této době snažil nedopustit vliv *perestrojky* a rozpadu sovětského bloku na svou vnitřní politiku. Čínská strana potřebovala v té době spojence na mezinárodní scéně, aby překonala diplomatickou i politickou izolaci po událostech v roce 1989. Hlavním zájmem Číny v regionu bylo navázání kontaktů s novými režimy a vyloučení protičínského kurzu z jejich zahraniční politiky. S těmito faktory souvisela i snaha o zadržení nárůstu možného islámského vlivu z Íránu a většího ekonomického či politického vlivu z Turecka (*Сыроежкин, 2007, s. 48*). V letech 1991 a 1992 Čína navázala diplomatické styky se všemi středoasijskými zeměmi, po nichž následovalo vzájemné otevírání diplomatických a obchodních zastoupení, stejně jako vzájemné návštěvy nejvyšších představitelů Číny a středoasijských států (1992–1994).

Ve druhé fázi (přibližně v letech 1996–2001) se podařilo především vyřešit pohraniční spory mezi Čínou a středoasijskými státy (obvykle ve prospěch Číny, podrobněji viz dále), položit základy ekonomické spolupráce, zaručit si loajalitu středoasijských režimů vůči vlastní vnitřní i zahraniční politice a vytvořit základ pro řešení bezpečnostních otázek regionu pomocí mechanismů regionální spolupráce v podobě tzv. „šanghajske pětky“.

Ve třetí fázi po roce 2001 byl čínský vztah k regionu determinován především válečným tažením Spojených států a jejich spojenců proti teroru v Afghánistánu a později v Iráku. S afghánskou operací navíc souvisel i vojenský vstup USA do regionu, z hlediska Číny nepřijatelný. Rusko tak z čínského pohledu přestalo hrát výlučnou roli při zajištění bezpečnosti v regionu. V souvislosti s rostoucí spotřebou energií v Číně (a zejména v provincii Sin-ťiang) byl kladen důraz na Střední Asii, která představovala nejen klidné a stabilní nárazníkové pásmo ve vztahu k severozápadním regionům Číny, ale také zdroj nerostného bohatství náhradou za méně jisté dodávky z Američany ovládaného Perského zálivu. Důraz na zvýšení obchodní výměny s regionem vedl k větší závislosti některých států na Číně a ve svém důsledku také k větší možnosti nátlaku na jejich politické elity.

Příkladem takového přístupu je Kyrgyzstán, který z čínského pohledu patří k nejproblémovějším zemím regionu, a to kvůli svému nestabilnímu vnitropolitickému prostředí, zvláště po roce 2005. Protičínský vektor kyrgyzské zahraniční politiky se Čína snažila zmírnit jednak podporou Kyrgyzstánu při vstupu do Světové obchodní organizace (WTO) a také materiální podporou kyrgyzského prezidenta Askara Akajeva.³ Po roce 2005 se k moci v zemi dostali výrazně proameričtí (tehdejší ministryně zahraničí Roza Otunbajeva), výrazně protičínské (tehdejší generální prokurátor Azimbek Beknazarov) či naopak značně nacionalistické politiky (Adachan Madumarov). Jejich výroky byly v Pekingu oceňovány

jako značné protičínské a značně poškodily čínsko-kyrgyzské vztahy (*Interview autora s Muratbekem Sansyrbajevičem Imanalijevem, 2007*). Podobně byla čínská strana značně zmatena v otázce kyrgyzského váhání v otázce vypovězení americké základny Gansi na letišti Manas.⁴ Čínskou nervozitu ohledně nepředvídatelné kyrgyzské zahraniční politiky po roce 2005 opakovaně uklidňoval prezident Kurmanbek Bakijev na svých schůzkách s čínskými představiteli, které nakonec vedly k oteplení kyrgyzsko-čínských vztahů (*Абдылдаев, 2008*). Toto vzájemné sblížení bylo z čínské strany podpořeno i řadou neformálních kroků, s jejichž pomocí čínská strana využívá korupčního a nestabilního prostředí v zemi (*Interview autora s kyrgyzským politickým analytikem, 2008*).

Kromě Kyrgyzstánu považují čínští diplomaté za nepředvídatelný režim ještě Uzbekistán, jehož prezident již opakovaně prokázal, že je schopen poměrně rychle odvolat předchozí podepsané dohody, včetně strategických, zvláště poté, kdy na něj další strana (Rusko či USA) vyvine reálný nátlak (*Interview autora s Wej Wejem, 2008*). Ostatní státy Střední Asie nepředstavují za stávající relativně stabilní situace pro Čínu s její poměrně jasně stanovenou taktikou rozvoje ekonomické spolupráce větší politický problém. Z čínského hlediska zde nedochází k otevřeným protičínským projevům a místní elity jsou ochotné s čínskými partnery spolupracovat.

Pohraniční otázky

Z politického hlediska se mezi hlavní priority čínské politiky vůči Střední Asii zařadily otázky delimitace a demarkace hranic. V období carského Ruska, stejně jako Sovětského svazu zůstávaly hranice s Čínou nadále sporné a nikdy nebyly vytyčeny zcela přesně. Kromě toho od 60. let 20. století docházelo po obou stranách hranice k výrazné militarizaci. Pohraniční spolupráci komplikovaly i nelegální přesuny obyvatel přes hranici, ať již byla důvodem migrace, pašování zboží či „náhodné“ překračování hranice při pastevectví.

Po rozpadu Sovětského svazu se Čína ocitla ve velmi výhodné pozici. V důsledku zániku politicky silného impéria byly pohraniční otázky řešeny se třemi nově etablovanými státy, které byly zpočátku zaměstnány řadou vnitřních ekonomických i politických problémů (včetně občanské války v Tádžikistánu). Čínská strana tak mohla při jednáních se středoasijskými partnery získat některá sporná teritoria, která možná neměla větší strategický či ekonomický význam, avšak demonstrovala její vyjednávací schopnosti a vliv na sousední země.

V případě Tádžikistánu Čína považovala za sporné části hranice v délce přibližně 20 tisíc km² na Pamíru. Výsledkem jednání v roce 2006 byl teritoriální ústupek Tádžikistánu, který jí přenechal území o rozloze 990 km² (*Дубовицкий, 2007*). Mnohem hůře v tomto směru dopadl Kyrgyzstán, který ve smlouvách z let 1996 a 1999 postoupil Číně přibližně 1250 km² (*Дополнительное соглашение между Правительством Кыргызской Республики и Правительством Китайской Народной Республики..., 1999; Kerimbekova – Galickij, 2002, s. 109–110; Как Киргизия делилась с Китаем Узун-Куушем, 2006*). Následné protesty proti této smlouvě pod vedením opozičního politika Azimbeka Beknazarova stály u zrodu největší politické krize za vlády prvního kyrgyzského prezidenta Akajeva.⁵ Kazachstán podle smlouvy z roku 1997 odstoupil Číně 407 km² z celkových sporných 944 km². Mezi těmito teritorii byl však symbolicky i vrcholek posvátné hory Chan Tengri, jehož masiv byl do této doby považován za bod dotyku kazašsko-kyrgyzských hranic (*Лузянин, 2008, s. 150*).

Nehledě na teritoriální ústupky (či v jiném žargonu „rozdělení sporných částí hranic“) mělo však urovnání pohraničních sporů pro středoasijské státy pozitivní důsledek při otevírání nových hraničních přechodů a s tím spojeného budování dopravní infrastruktury.

Po vyřešení pohraničních otázek představitelé i inteligence států na obou stranách bývalé sovětsko-čínské hranice pravidelně prohlašují, že mezi nimi neexistují výraznější politické spory. Čína navenek neusiluje o kontrolu vnitropolitických procesů v regionu jako

například Rusko, Spojené státy či Evropa a prozatím neprojevila zájem o vojenskou přítomnost v oblasti jako Rusko či USA. Tato skutečnost jí umožňuje získat v regionu image nekonfliktního partnera. Její politika se tak zaměřuje především na zajištění stabilního prostředí pro realizaci vlastních ekonomických zájmů, a tím i politického vlivu.

Islám a separatismus v čínsko-středoasijských vztazích

Náboženský extremismus, separatismus a terorismus se staly hrozbou pro bezpečnost a stabilitu severozápadní oblasti Číny s provincií Sin-ťiang. Tato trojice hrozeb našla svůj odraz jak na bilaterální úrovni v prohlášeních, která byla činěna při příležitosti vzájemných návštěv čínských a středoasijských představitelů, tak i později v závěrečných dokumentech, přijímaných v rámci Šanghajske organizaci spolupráce. Již v devadesátých letech minulého století bylo pro Čínu velmi důležité opakované ujištění středoasijských elit o uznání koncepce „jedné Číny“ a neustanovení jakýchkoli kontaktů s Tchaj-wanem.

V první polovině devadesátých let k hrozbám pro integritu Číny patřila také možnost rozšíření panturkismu, šířeného tureckou propagandou. Tato hrozba byla zároveň spojována s možností rozšíření radikálního islamu v regionu. Obě tendence by mohly mít negativní vliv na obyvatelstvo západočínské provincie Sin-ťiang, obývané převážně turkickými Ujgury, ale též Kazachy či Kyrgyzy. Tyto hrozby zároveň spojovaly zájmy Číny a Ruska, jež v této době také bojovalo diplomatickými i silovými prostředky proti separatismu (Čečensko, Tatarstán a podobně). Jakékoli panturkické integrační snahy tak byly v Číně interpretovány jako vážná hrozba pro vnitřní stabilitu Číny. Ve druhé polovině devadesátých let se však ukázalo, že Turecko není schopno panturkickou ideologii materiálně ničím podložit a jeho vztahy s některými středoasijskými zeměmi dostávaly značné trhliny. V té době se výrazně zlepšily i turecko-čínské vztahy, což rovněž snižovalo nebezpečí panturkické propagandy ve Střední Asii. V neposlední řadě se ukázalo, že proklamovaná jednota Turkestánu (Společný turkestánský dům) v regionu je značně omezena vzájemnými spory jednotlivých vůdců.

Hrozba islámského extremismu a separatismu je v čínských odborných kruzích spojována především s působením organizací za osvobození Východního Turkestánu (*Schichor, 2007*). Podle čínských zdrojů je této organizaci připisováno více než 2000 teroristických akcí v Číně i mimo ni a její základny se údajně nacházejí na území Kyrgyzstánu či Kazachstánu. Nejvýraznější akcí připisovanou tomuto hnutí se stal atentát na čínského konzula v Biškeku v létě roku 2002 (*Ночевкин, 2002*).

Hnutí mělo podle čínských zdrojů mít přístup k podpoře ze strany al-Káidy (al-Qá'idy) a osobně Usámy bin Ládina (*Волохова, 2003, s. 42*). Střední Asie měla být v tomto směru spojovacím článkem, kde mohly buňky tohoto hnutí nalézt relativně klidné zázemí. Navíc zde údajně docházelo ke kontaktům s dalšími radikálními organizacemi Střední Asie (zejména s Islámským hnutím Uzbekistánu). Afghánský analytik Wahíd Moždeh upozorňuje na příjezdy Ujgurů do hlavního stanu Mollá Muhammada Omara v Kandaháru v letech 1995–2001 (*Moždeh, 2002–2003/1382; Interview autora s Wahídem Moždehem, 2005*). Aktivita hnutí skutečně výrazněji stoupla ve druhé polovině devadesátých let, tedy v období vlády Tálibánu v Afghánistánu, na jehož území údajně existovaly jeho základny (*Wang, 2003*). Kořeny separatismu a extremismu vidí čínské vedení především v sociálně-ekonomické oblasti. Zlepšení kvality života, investice, stejně jako větší propojení Střední Asie a autonomní oblasti Sin-ťiang se od devadesátých let proto staly jednou z priorit Číny. Rozvoj ekonomiky regionu (tzv. „velký rozvoj Západu“) je však spojen s masovým přílivem Chanů z centrální Číny, což u místního obyvatelstva vyvolává negativní reakci, jež může ústít i k příklonu k separatistickým organizacím. Pronásledování muslimů a zavírání mešit vedlo v devadesátých letech k určitému růstu podpory radikálnějšího odporu, který byl hlásán v ujgurských mešitách a medresách (*Becquelin, 2001*). Od konce devadesátých let a především po 11. září 2001 však důsledná čínská kontrola mešit a duchovenstva fakticky znemožnila podobné aktivity.

Střední Asie hraje v čínské politice boje proti separatismu a extremismu mimořádně důležitou roli. Čína si nechává od středoasijských států potvrzovat tezi o nedělitelnosti Číny, což se v daném regionálním kontextu rovná (vedle neuznání Tchaj-wanu) neuznání nároků ujugurských separatistů. Na seznam zakázaných organizací se tak v Kyrgyzstánu, v Tádžikistánu i v Kazachstánu dostaly skupiny označované čínským režimem za teroristické, například separatistická skupina Svobodné Ujgursko (*Бабаян, 2006, s. 43*). Čína diplomaticky protestovala rovněž proti jakémukoli projevu ujugurského separatismu ve Střední Asii.⁶

Uhurské a dunganské spolky ve Střední Asii, jejichž zakládání bylo sovětským vedením podporováno v době sovětsko-čínského napětí v 60. a 70. letech minulého století, byly po rozpadu sovětského impéria pod tlakem Číny náhle omezovány ve své činnosti. Tento nátlak se stupňoval v rámci boje proti terorismu od období 2001–2002. Uzavřen byl například i vědecký Institut ujugurských studií v Almaty (*Peyrouse, 2007, s. 9*). Ujgurské organizace tak byly nuceny od konce devadesátých let minulého století přesídlit ze Střední Asie dále na západ.⁷ Čínu však nadále znepokojuje aktivizace radikálních islámských hnutí ve Střední Asii s jejich možným dopadem na Sin-tiang. V letech 2007–2008 došlo k aktivizaci hnutí Hizb ut-Tahrír, jehož buňky jsou silné především v Kyrgyzstánu, odkud se rozšiřují do Číny (*Маликов, 2008*).

EKONOMICKÉ ASPEKTY ČÍNSKO-STŘEDOASIJSKÝCH VZTAHŮ

Ekonomika se stala dominantní sférou vzájemných vztahů Číny a středoasijských republik. Přestože je Střední Asie s ohledem na tamní investiční klima tradičně teritoriem náročným na podnikání a obchod, zhoršení ekonomických poměrů a snížení koupěschopnosti většiny obyvatel středoasijského prostoru znamenaly nutnost reorientace obyvatel z tradičních postsovětských výrobků směrem k méně kvalitnímu, avšak lacinějšímu čínskému zboží. Čínská produkce se stala cenově konkurenceschopnější i pro státní zakázky ve středoasijských státech, jejichž rozpočet byl značně omezen.⁸

Z časového hlediska lze ekonomickou spolupráci mezi Čínou a Střední Asií rozdělit na dvě základní období – do roku 2001/2002 a poté. Pokud nepočítáme výrazně lokální a prakticky bezvýznamný obchod legálního a především nelegálního charakteru mezi místními etniky (Kazachy, Kyrgyzy či Ujgury) po obou stranách sovětsko-čínské hranice, potom byla nová éra budování ekonomických vztahů zahájena teprve s vyhlášením nezávislosti středoasijských států v roce 1991. Při vytváření sítě kontaktů zpočátku hrály významnou roli právě rodové, klanové a jiné vztahy. V první fázi se na nárůstu příhraničního obchodu s Čínou podíleli především Ujguři, žijící v postsovětské Střední Asii. Tito lidé, často s kořeny v oblasti Sin-tiang, poprvé začali přivážet laciné čínské zboží na středoasijské trhy (*Peyrouse, 2007, s. 11*). Přestože se objem zahraničního obchodu Číny se Střední Asií od roku 1992 do roku 2001 zčtyřnásobil, podíl Číny na celkovém objemu obchodu byl nevelký dokonce i v případě sousedních států.⁹ Od konce devadesátých let navíc došlo ke zhoršení bezpečnostní situace ve Střední Asii i v Sin-tiang, mimo jiné i v důsledku aktivizace hnutí Tálibán v Afghánistánu. K tomu se přidaly následky asijské a později i ruské ekonomické krize, které poněkud zpomalily růst ekonomické výměny mezi Čínou a středoasijskými republikami.

Od období 2001/2002 došlo však k výrazné aktivizaci čínsko-středoasijského obchodu. Strmý nárůst obchodní výměny byl dán několika skutečnostmi. Za prvé, došlo k již zmíněnému vojenskému průniku USA do regionu, na nějž čínská strana reagovala aktivizací vlastních projektů. Za druhé, ekonomika středoasijských států se do značné míry stabilizovala a začala ve větší či menší míře růst. Tento nárůst je patrný především u Kazachstánu. Koupěschopnost obyvatelstva i vlády této země s ohledem na rostoucí ceny ropy vzrostla několikanásobně. Za třetí, byly vyřešeny všechny zásadní politické problémy (zejména otázka hranic). Za čtvrté, růst cen surovin vedl ke změně čínské strategie vůči Střední Asii. Ta se systematicky zaměřuje na zajištění dodávek energetických surovin do Číny.

Dynamika obchodu Číny se zeměmi Střední Asie (mil. USD)¹⁰

Rok	Objem vzájemného obchodu	Export Číny do Střední Asie	Import Číny ze Střední Asie
1992	422* (464)	276* (292)	146* (172)
1993	512* (608)	244* (261)	268* (347)
1994	360* (579)	235* (224)	125* (355)
1995	486* (782)	285* (256)	201* (526)
1996	674* (776)	357* (218)	317* (558)
1997	699* (872)	365* (249)	334* (623)
1998	588 (955)	390 (456)	198 (499)
1999	733 (1 331)	350 (634)	383 (697)
2000	1 041 (1 819)	611 (767)	430 (1 052)
2001	1 478* (1 509)	856* (492)	622* (1 017)
2002	2 798* (2 338)	15 69* (944)	1 229* (1 444)
2003	3 305 (4 100)	1 911	1 394
2004	4 337 (5 848)	2 545	1 792
2005	8 297 (1 0294)	4 713	3 584
2006	10 796 (13 350)	6 338	4 458
2007	16 038 (20 576)	9 571	6 467

Pramen: Tabulka je převzata z Парамонов, Владимир – Строков, Анатолий – Столповский, Олег: Россия и Китай в Центральной Азии: политика, экономика, безопасность. Бишкек: Общественный фонд А. Князева, 2008, s. 155. Údaje jsou založeny především na národních statistikách Střední Asie a Číny. Údaje v závorce do roku 2002 jsou převzaty z Hsiu-Ling Wu – Chien-Hsun Chen: The Prospects for Regional Economic Integration between China and the Five Central Asian States. Europe-Asia Studies, Vol. 56 (November 2004), No. 7, s. 1066. Údaje v této publikaci jsou převzaty z Čínského celního úřadu.

* V letech 1992–1996 není započten obchod mezi Čínou a Turkmenistánem, respektive Tádžikistánem. V letech 1997, 2001 a 2002 nezahrnují údaje čínsko-tádžického obchodu. K tomu lze dodat, že chybějící údaje jsou s ohledem na jejich celkový podíl relativně marginální.

Poznámka: Jak vyplývá z této tabulky, mezi oběma statistikami jsou často propastné rozdíly dané rozdílnou metodikou započítávání obchodu, započítáváním či naopak nezapočítáváním některých položek do vzájemného obchodu (přihraniční obchod) a také rozdílnou mírou korupce, která snižuje oficiální středoasijské statistiky.

Absolutní nárůst čísel je však poněkud zavádějící ve srovnání s relativními objemy. Z hlediska Číny představuje Střední Asie doposud výrazně marginální trh. Podíl jednotlivých středoasijských zemí je na celkovém obchodním obratu Číny vyjádřen čísly menšími než 0,1 % (kromě Kazachstánu). Z hlediska středoasijských států Čína dosud není klíčovým obchodním partnerem středoasijských zemí, přestože její podíl vykazuje rovněž výrazně stoupající trend (poměry za rok 2007 ukazuje tabulka Obchod Číny se středoasijskými zeměmi v roce 2007).

Dalším limitujícím faktorem z hlediska Číny je úzká regionální zaměřenost čínsko-středoasijského obchodu, který je spojen především s oblastí Sin-tiangu. Například obchodní výměna s Kazachstánem se ze 75 % odehrává pouze s touto čínskou provincií. Naopak pro provincii Sin-tiang představuje Střední Asie 80 % její zahraniční obchodní výměny (*Сыроежкин, 2006, s. 45*). Čínské společnosti budují svá zastoupení v Urumčí

nebo v Kašgaru a odtud přes místní obchodníky navazují kontakty se Střední Asií. Urumči se rovněž nikoli náhodou stalo křižovatkou leteckých tras mezi Střední Asií a východní Asií. Například společnost China Southern odtud létá do všech hlavních měst Střední Asie s návazností na zbytek Číny a na jihovýchodní Asii, zatímco národní dopravci ve Střední Asii mají spojení s Urumči, v případě Tádžikistánu či Kyrgyzstánu jde o jedinou linku do/z Číny.

Obchod Číny se středoasijskými zeměmi v roce 2007

Stát	Objem vzájemného obchodu s Čínou (mil. USD)	Podíl Číny na zahraničním obchodu země (%)	Podíl země na zahraničním obchodu Číny (%)
Kazachstán	12 385	15,20	0,57
Uzbekistán	1 608	11,31	0,07
Turkmenistán	377	3,96	0,02
Kyrgyzstán	984	27,71	0,05
Tádžikistán	684	15,68	0,03
Celkem	16 038	14,17	0,74

Pramen: Парамонов, Владимир – Строков, Анатолий – Столповский, Олег: Россия и Китай в Центральной Азии: политика, экономика, безопасность. Бишкек: Общественный фонд А. Князева, 2008, s. 157.

Struktura vzájemného obchodu Číny a Střední Asie je velmi nevyrovnaná a z hlediska Střední Asie dlouhodobě nevýhodná. Jde fakticky o výměnu surovin za zboží s přidanou hodnotou. Ve vývozu ze Střední Asie do Číny většinou převládají barevné kovy, železná ruda, kovošrot, ropa a v nejbližší budoucnosti přibude zemní plyn. Výjimku tvoří Uzbekistán, kde převládá sektor služeb. Kromě energetických a nerostných surovin se vyvážejí také nezpracované zemědělské produkty, zejména surová bavlna.¹¹ Kyrgyzstán exportuje rovněž surovou kůži a vlnu. Export surovin tak dosahuje celých 86 % všeho středoasijského vývozu do Číny. Přibližně stejný podíl tvoří v případě importu z Číny do Střední Asie stroje, zařízení a spotřební zboží. V případě Kyrgyzstánu se projevuje členství této země ve WTO, neboť právě Kyrgyzstán je nejzajímavější vstupní branou čínských výrobků na středoasijský a obecněji postsovětský trh, o čemž svědčí rozsáhlá tržiště v okolí Biškeku (Dordoj) či na jihu země (Karasuu), odkud je čínské zboží reexportováno dále do Střední Asie.

Přestože obchod s čínským zbožím ještě patrně nedosáhl svého maximálního potenciálu, ve vzájemných vztazích se již ukazují i některé problematické prvky. Jedním z hlavních je především pověst čínských výrobků, které jsou sice laciné, avšak málo kvalitní a příliš dlouho nevydrží (Ходжаев, 2007, s. 37–38). Čína se v tomto směru prozatím může spolehnout na nízkou koupěschopnost středoasijské populace, nicméně dlouhodobě možná právě tento faktor může být překážkou další expanze čínských výrobků (zejména spotřebního průmyslu). Řada čínských obchodníků tak začala dodávat na středoasijský trh kvalitnější zboží, především domácí elektroniku, v níž panuje největší konkurence s Ruskem, se zeměmi jihovýchodní Asie či s Korejskou republikou.

Mnohem větším problémem pro středoasijské země je ovšem prohloubení závislosti na vývozu surovin, která je v případě čínského směru téměř absolutní (viz následující tabulka). Kromě hrozby kolísání cen surovin tak středoasijské státy nejsou nuceny investovat do rozvoje průmyslu (kromě těžebního).

Struktura obchodu středoasijských států s Čínou (podíl na celkovém obrátu)

Stát	Vývoz surovin do Číny	Ostatní vývoz do Číny	Stroje a zařízení z Číny	Spotřební zboží z Číny	Ostatní zboží z Číny
Kazachstán	93,3 %	6,7 %	59,2 %	33,7 %	7,1 %
Kyrgyzstán	90,8 %	9,2 %	3,8 %	72,4 %	23,8 %
Uzbekistán	37,3 %	62,7 %	53,7 %	10,5 %	35,8 %
Turkmenistán	91,2 %	8,8 %	90,2 %	6,8 %	3,0 %
Tádžikistán	97,0 %	3,0 %	0 %	100 %	0 %

Pramen: Парамонов, Владимир – Строчков, Анатолий – Столповский, Олег: Россия и Китай в Центральной Азии: политика, экономика, безопасность. Бишкек: Общественный фонд А. Князева, 2008, s. 160–171.

Přestože uvedená čísla vypadají hrozivě a řada analytiků se také obává čínské expanze v regionu, čínsko-středoasijský obchod, založený na výměně mezi bouřlivě se rozvíjející provincií Sin-tiang a středoasijskými republikami, má patrně přirozený průběh s ohledem na okolnosti (*Сыроежкин, 2006, s. 48*). Do suverenity středoasijských států (na rozdíl od jiných velmocí) prozatím nezasáhl, ačkoli čínská strana již patrně disponuje pákami vlivu na některé středoasijské elity (zejména v Kyrgyzstánu) prostřednictvím rostoucí ekonomické závislosti země na obchodu s Čínou. Zadržujícím faktorem zde zůstává Rusko jako hlavní potenciální konkurent Číny v regionu, které se tradičně obává zvýšení čínského vlivu ve Střední Asii. Kreml tak vyvíjí maximální snahu o vybalancování rostoucích čínských pozic na místních trzích.

Energetika v čínsko-středoasijských vztazích

Do roku 2001 se čínské společnosti na středoasijský trh příliš nehrnuly. Dodávky z Perského zálivu byly v mnohém stabilní a relativně únosné i pro rostoucí potřeby Číny. Teprve na přelomu století začaly stoupat ceny ropy a zejména vpád USA do Afghánistánu a především v roce 2003 do Iráku byl v Číně považován za ohrožení životních zájmů Číny v dodávkách energetických surovin pro potřeby domácího průmyslu.

V této souvislosti vzrostl význam Střední Asie jako regionu, který může zabezpečit dodávky energetických surovin odstraněním závislosti na zprostředkovatelích a zejména na situaci na Středním východě, stejně jako na mořských cestách směrem do Číny (zejména v oblasti přetíženého Malackého průlivu a v úžině mezi Čínou a Tchaj-wanem), které jsou z pohledu Pekingu značně zranitelné v případě zostření mezinárodních vztahů v oblasti. Čína je navíc středoasijským státům schopna poskytnout investice, které ostatní potenciální hráči o středoasijské nerostné suroviny dosud pouze plánují. Kromě toho je rozvoj energetických vztahů v souladu s již několikrát zmíněným programem rozvoje západních oblastí Číny (Sin-tiang). Spolupráce v energetice by rovněž měla stimulovat stabilizaci středoasijského prostoru a jeho přátelské vztahy s Čínou, což jsou rozhodující faktory čínské strategie vůči Střední Asii.

Na rozdíl od evropských partnerů má Čína některé komparativní výhody, díky nimž má před dalšími zájemci o energetické suroviny ze Střední Asie náskok. Především jde o efektivitu při plánování a realizaci projektů. Zatímco členské státy Evropské unie (EU) se teprve od roku 2007 snaží najít přijatelný kompromis mezi kontrastními politickými (rozvoj demokracie a občanské společnosti v regionu) a ekonomickými cíli (dialog s autoritářskými režimy ohledně energetiky), v případě Číny (stejně jako Ruska) jsou tyto dva aspekty vzájemných vztahů v mnohem větším souladu. Na rozdíl od jiných zájemců již Čína realizovala či realizuje své projekty. Omezené zásoby středoasijských surovin se tím rozdělí

převážně mezi Rusko a Čínu a další zájemci budou mít již omezené možnosti jak tomuto tandemu odběratelů konkurovat.

Čína se rovněž na počátku 21. století pustila do výraznějších investic v oblasti těžby energetických surovin. Jde zejména o investice do nalezišť ropy v Kazachstánu a do ložisek zemního plynu v Turkmenistánu.

V Kazachstánu čínská státní společnost China National Petroleum Corporation (CNPC) již v roce 1997 zakoupila práva na průzkum a těžbu perspektivních ropných polí Žanažol a Kenkijak v rámci společnosti Aktjubilskmunajgaz (nákup 60 % akcií) a především Uzen, který je považován za nejlepší naleziště západního Kazachstánu. V roce 2004 již CNPC vlastnila 85 % Aktöbinské petrolejářské společnosti a vytvořila společný podnik CNPC – Aktöbemunajgaz. O rok později pak CNPC koupila jednoho z největších producentů ropy v Kazachstánu – Petrokazakhstan. Kromě toho se čínské společnosti podílejí i na těžbě z největšího kazašského naleziště ropy na šelfu Kaspického moře Kašagan. V roce 2006 pak čínská China International Trust & Investment Corp. (CITIC) prostřednictvím kanadské Nations Energy získala přístup k nalezišti Karažanbas (Haguev, 2007, s. 41–42). Pro dopravu ropy byl v roce 2005 uveden do provozu ropovod Atasu – Alašankchou, který zajišťuje dodávky přibližně 20 mil. tun ropy ročně a jehož přepravní kapacitu lze nadále zvýšit. Podpisem dohody o tranzitu ropy mezi Ruskem a Kazachstánem se k tomuto ropovodu připojili i ruští exportéři ropy (Rosněft, TNK–BP a GazpromNěft), (Куликов – Сергеев, 2007). Nový ropovod, který byl v roce 2007 zaplněn pouze ze 30 %, tak nabyl na významu. Přestože jeho využití má dosud rezervy, jde o klíčovou alternativu pro Kazachstán i pro Čínu a s rostoucí poptávkou po ropě na celém světě Čína získala možnost dovozu ropy od relativně stabilního partnera bez nutnosti využívat služeb dalších prostředníků. Zároveň byla vytvořena určitá alternativa k problematické přepravě ropy do nejzaldněnějších a průmyslově vyspělých oblastí na východním pobřeží po moři.

V letech 2004–2006 tak čínské společnosti ovládly přibližně třetinu ropných zásob Kazachstánu, což potvrzuje trend masivního nástupu Číny do středoasijské energetiky bez ohledu na další hráče. Čínskou aktivizaci v oblasti Kaspického moře podtrhuje rovněž angažmá při rozvoji ropných polí v Ázerbájdžánu, do něhož čínské společnosti v polovině devadesátých let minulého století neměly zájem investovat. V současné době se čínská CNPC podílí na těžbě na těžebním poli Kursangi – Karabagly na šelfu Kaspického moře a na nalezištích Pirsaat a Kara Čuhur na pevnině (Haguev, 2007, s. 42).

V plynárenské oblasti se pro Čínu stal rozhodující kontrakt při výstavbě plynovodu z Turkmenistánu přes Uzbekistán a Kazachstán do Sin-ťiangy. O tento plynovod má zájem i Kazachstán, který naopak staví spojení ze západního do jižního a jihovýchodního Kazachstánu, čímž by se propojily vnitrostátní potrubní systémy a odpadla by jeho závislost na nezcela spolehlivých dodávkách z Uzbekistánu.¹²

Jak již bylo naznačeno, v současnosti je ze všech projektů výstavby potrubní infrastruktury ze Střední Asie perspektivní pouze výstavba čínského plynovodu, která teoreticky nemůže ohrozit ruský vývoz, neboť plyn pro Čínu bude brán z jiného naleziště (Bagtyjarlik). Idea plynovodu z Turkmenistánu do Číny se objevila již v roce 1994 v době ašgabatské návštěvy předsedy čínské Státní rady Li-Pchenga, který hovořil o „projektu století“ a o „plynové a ropné hedvábné stezce“ (Храмов /ed./, 2001, s. 192; Horák – Šír, 2008, s. 77–78). Průlomovým bodem v jednáních o tomto projektu se stala návštěva Saparmurata Türkmenbašyho v Pekingu v dubnu 2006, kdy byla podepsána smlouva o konkrétních termínech a objemu dodávek (Генеральное соглашение между Правительством Туркменистана и Правительством Китайской Народной Республики..., 2006). V červenci 2007 došlo k dohodě mezi Turkmenistánem a Kazachstánem o výstavbě plynovodu přes kazašské území (Сарыев – Волков, 2007). Podle čínské strany tak ke konci roku 2008 zůstala nedořešena pouze otázka relativně kratšího úseku plynovodu přes Uzbekistán (Interview autora s Wej Wejem, 2008). Tímto plynovodem by měla Čína importovat přibliž-

ně 30–40 mld. m³ ročně, což by mělo z větší části pokrýt budoucí deficit Číny v dodávkách zemního plynu.¹³

Jak již bylo řečeno výše, projekt zdánlivě nepředstavuje konkurenci plánům Moskvy. Ložiska pro tento plynovod se nacházejí v jiné oblasti než ložiska pro systém plynovodů Střední Asie – Centrum. Pokud však zásoby tohoto naleziště nebudou stačit, dohoda mezi Turkmenistánem a Čínou z dubna 2006 umožňuje naplnění čínského plynovodu z jiných zdrojů než na pravém břehu Amudarji (*Генеральное соглашение между Правительством Туркменистана и Правительством Китайской Народной Республики..., 2006*). Právě tato skutečnost je největší hrozbou jakýchkoli dlouhodobých plánů Moskvy i evropských zemí. V případě uplatnění této klauzule se dlouhodobý kontrakt mezi Gazpromem a Turkmenistánem z roku 2003 může ocitnout v ohrožení. Tím by se potvrdila nedůvěryhodnost Turkmenistánu jako stabilního obchodního partnera, avšak turkmenské vedení by patrně dalo přednost okamžitému zisku před dlouhodobou koncepcí.

Nehledě na odložení dodávek turkmenského plynu do Číny na rok 2010 se zdá, že první větší plynovod mimo ruskou kontrolu bude vést právě východním směrem. Čína tak demonstrovala potenciál, vyjednávací schopnosti i materiální zabezpečení k dohodě s jednotlivými zeměmi na projektech ve společném zájmu, což se o jejích konkurentech nedá říci. Na rozdíl například od Evropy je totiž čínský zájem reálně podpořen rovněž tvrdou politickou vůlí i finančním krytím. Nehledě na stoupající význam zemního plynu v rámci struktury čínské spotřeby primárních energií je však třeba si uvědomit, že jeho podíl je v současnosti spíše zanedbatelný v řádu jednotek procent (*World Energy Outlook, 2007, s. 119, 122*).

Číně se za posledních osmnáct let úspěšně podařilo proniknout na středoasijský energetický trh a zaujmout na něm – alespoň prozatím – menšinovou pozici ve srovnání s Ruskem. Její podíl však poroste s realizací nových projektů těžby a přepravy energetických surovin. Z hlediska Evropy je tato skutečnost výrazně alarmující, neboť v této hře s nulovým součtem prozatím nemá výraznější předpoklady pro vlastní angažmá v regionu. Ve svém důsledku se váhání Evropy tak může snadno proměnit ve ztrátu Střední Asie pro vlastní energetickou politiku (*Norling, 2007, s. 42*).

Infrastrukturní projekty

Čína je v posledních letech neaktivnějším investorem v oblasti budování dopravní infrastruktury Střední Asie. Region Střední Asie má pro ni potenciál jako alternativa k transkontinentálnímu obchodu mezi východní Asií a lukrativními trhy v západní Evropě či na Blízkém východě. Mořské cesty jsou v porovnání s potenciálem pozemní dopravy zdůhledavé a jediná transkontinentální železniční trasa přes Rusko nedisponuje dostatečnou kapacitou potřebnou pro rozvoj čínského exportu.

Budování objektů infrastruktury je ze strany Číny podporováno na státní úrovni řadou pobídek a investičních nástrojů prostřednictvím státních bank (Investiční banky, EXIM banky, Rozvojové banky). Čínské firmy jsou tak schopny poskytnout atraktivní zvýhodněné půjčky, či dokonce granty. Na stavby pak přicházejí čínští dělníci, kteří jsou levnější a spolehlivější pracovní silou než místní pracovníci. Podobný systém Číňané uplatňují po celém světě (v Africe, v Latinské Americe, v Asii i na místech, která nejsou pro jiné investory příliš atraktivní). Tím si Čína ve Střední Asii zabírá segmenty ekonomiky nezajímavé pro ostatní státy. Dodávkami čínského zboží se navíc pěstuje druhotná závislost na čínské produkci (náhradní díly, servis, opravy, návaznost a kompatibilita projektů).

Pro posílení tranzitu z východní Asie do Evropy se Čína v devadesátých letech minulého století aktivně zapojila do projektu TRACECA, který měl propojit východní Asií, Střední Asií, Kavkaz a Evropu. Tento projekt se však na počátku 21. století ukázal jako značně problematický, neboť zdržování tranzitu na hranicích, stejně jako komplikovaná přeprava přes Kaspické moře učinily tuto trasu neperspektivní. Ze stejného důvodu se jako nadhodnocené ukázalo propojení postsovětské a iránské železniční sítě na turkmensko-iránské

hranici v Serachsu v roce 1996, jež dnes slouží spíše regionálnímu než transkontinentálnímu obchodu.

Jako jediná životaschopná alternativa Transsibiřské magistrály pro rozvoj transkontinentálního obchodu se tak ukázalo železniční a silniční spojení z východní Číny přes Sintiangu, hraničním přechodem Dostyk (a do budoucna i Chorgos) do Kazachstánu a do jižního Ruska. Přestože přeprava kontejneru z Číny do Evropy je touto trasou zdouhavější vzhledem k byrokratickým procedurám a k horší infrastruktuře, význam Kazachstánu jako tranzitní země výrazně vzrostl.

Kromě těchto transkontinentálních přepravních proudů má čínská strana zájem i o čistě regionální spojení, která mohou do budoucna otevřít cestu nejen pro vývoz čínského zboží do Střední Asie, ale také pro snadnější přístup k surovinovému bohatství tohoto regionu. Již v devadesátých letech tak čínští zástupci úspěšně lobovali za úvěr u Asijské rozvojové banky pro rekonstrukci silnice mezi dvěma hlavními centry Kyrgyzstánu – Biškekem a Oší. Dlouho diskutovaným tématem je rovněž již zmíněné železniční a silniční spojení mezi Uzbekistánem, Kyrgyzstánem a čínským Kašgarem.

K nejviditelnějším projektům výstavby infrastruktury v čínské režii patří stavby silniční sítě v Tádžikistánu. Vedle již zmíněného přímého spojení mezi Čínou a Tádžikistánem přes průsmyk Kulma na Pamíru se Číňané účastní i výstavby kvalitního propojení Pamíru a centrálního a severního Tádžikistánu. Takto vzniká spojení Kulma – Chorog (hlavní město Autonomní oblasti Horský Badachšán) – Kuljób (centrum jižního Tádžikistánu) – Dušanbe – Chudžand (Chodžent) – Čanak (uzbecká hranice). Čínské stavební firmy v roce 2006 podepsaly smlouvu o rekonstrukci spojení mezi severním a jižním Tádžikistánem. V roce 2007 byla uvedena do provozu silnice z uzbecko-tádžické hranice do metropole severního Tádžikistánu Chudžandu a pokračuje výstavba tunelů pod průsmykem Šahristan, která propojí Chudžand a Ajní v údolí řeky Zeravšán, odkud cesta pokračuje již vybudovaným tunelem Istiklol (Nezávislost) do Dušanbe. Pro Čínu má Tádžikistán v současnosti spíše doplňkový význam, ten ale s budoucím využitím nerostného bohatství Pamíru nejspíš poroste.¹⁴

S čínskou pomocí při výstavbě infrastruktury ve státech Střední Asie souvisí rovněž otevírání řady hraničních přechodů po celém perimetru středoasijsko-čínských hranic. Tyto hraniční přechody již dnes stimulují nárůst obchodních styků mezi Čínou a Střední Asií.

Na hranici s Kazachstánem je dnes nejvýznamnějším přechodem průsmyk Družba (Dostyk – Alašankchou), kudy prochází většina kazašsko-čínského (a tím pádem i středoasijsko-čínského obchodu).¹⁵ Od roku 1992 funguje dosud jediné železniční spojení mezi Střední Asií a Čínou s kapacitou cca 25 mil. tun nákladů ročně. Prochází tudy vlakové spojení Almaty – Dostyk – Urumči, stejně jako desítky autobusů denně z celé Střední Asie do Urumči. Od roku 2005 tudy rovněž vede ropovod Atasu – Alašankchou. Na čínské straně hranic byla vybudována svobodná ekonomická zóna, která umožňuje středoasijským obchodníkům nákupy přímo na hranicích (*Бахаутдинова, 2006*). Železniční spojení je součástí čínské i kazašské koncepce nové hedvábné stezky. Zatím je však využívána spíše pro regionální obchodování, transkontinentální přeprava je totiž prozatím relativně slabá.¹⁶

Druhým významným hraničním přechodem mezi Čínou a Kazachstánem je Chorgos na východ od Almaty. Tento přechod byl otevřen v roce 2004 a vzhledem ke kvalitnímu silničnímu spojení se velmi rychle stává alternativou Dostyku. Ke konci roku 2009 je plánováno z čínské strany dokončení stavby železnice do Chorgosu, na níž by měla navázat výstavba železničního koridoru Chorgos – Almaty. Tato železnice by rovněž měla rozložit zátěž mezi přechody Dostyk a Chorgos. Oba přechody dohromady by měly roční propustnost až pro 50 mil. tun zboží přepraveného po železnici.

Z dalších přechodů na kazašsko-čínské hranici má značný potenciál Koldžat – Dulart (na jih od Dostyku) přibližně 350 km od Almaty, jehož potenciál je prozatím nevyužitý. Ostatní přechody jsou zatím využívány mnohem méně.

Na kyrgyzsko-čínské hranici existují pouze dva přechody (průsmyky Torugart, Irkeštam). Svou kvalitou a zázemím se však dosud nemohou vyrovnat kazašsko-čínské hranici. Na kyrgyzské straně je prozatím nekvalitní silnice, tvořená vesměs nezpevněnými povrchy. Vysokohorské podmínky navíc komplikují dopravu zejména v zimě. Na přechodu Torugart platí i značná byrokratická omezení pro přechod řidičů ze Střední Asie, což snižuje jeho efektivitu. Do budoucna se plánuje rovněž železniční spojení Biškek – Torugart – Kašgar, nicméně jeho realizace (navíc v náročných horských podmínkách) je nad finanční možnosti Kyrgyzstánu a Čína prozatím o toto spojení nejeví takový zájem. Hraniční přechod Irkeštam v jižním Kyrgyzstánu byl otevřen v roce 1997 a v roce 2002 byla uzavřena dohoda o jeho nekomerčním využití (tedy otevření pro osobní dopravu). Irkeštam se stal hlavní branou pro obchod ve směru Čína – Fergánská kotlina – Uzbekistán. Nejdůležitějším obchodním centrem na této trase se stalo kyrgyzské město Oš, v němž bylo zaregistrováno několik tisíc čínských firem a jehož tržiště se stalo významnou překladní základnou čínského zboží ve směru Kyrgyzstán, Uzbekistán a severní Tádžikistán. V plánu je i rekonstrukce železnice z uzbeckého Andižanu do Oše a dále její výstavba do Irkeštam a Kašgaru, avšak i čínská strana momentálně preferuje rekonstrukci silničního spojení v Kyrgyzstánu (*Interview autora s Wej Wejem, 2008; Interview autora s kyrgyzským politickým analytikem, 2008; viz též Кутайская компания будет реабилитировать...*, 2007). Oba přechody se však staly značně vytíženými především s ohledem na výhodnost vývozu čínských výrobků do Střední Asie přes Kyrgyzstán v souvislosti s členstvím obou zemí ve Světové obchodní organizaci.

Na tádžicko-čínských hranicích byl v roce 2004 otevřen hraniční přechod v průsmyku Kulma, který výrazně zvýšil tádžicko-čínský obchodní obrat (viz následující tabulka). V roce 2006 jím prošlo přibližně 10 000 tun zboží. Přestože se přechod nachází ve složitých klimatických podmínkách a jeho napojení na zbytek Tádžikistánu není stále zcela kvalitní, potenciál tohoto přechodu roste i s ohledem na budované tranzitní propojení Číny a Blízkého východu přes Afghánistán či jižní Uzbekistán a Turkmenistán. Prozatím však zůstává tento přechod spíše lokální záležitostí mezi Čínou a Tádžikistánem.

Obchodní obrat Číny a Tádžikistánu v letech 2003–2007 (mil. USD)

Rok	Celkový obrat (čínské statistiky)	Export Číny do Tádžikistánu	Import Číny z Tádžikistánu
2003	15 (38)	15	0
2004	32 (69)	29	3
2005	229 (285)	185	44
2006	313 (350)	241	72
2007	684 (1050)	583	101

Pramen: Парамонов, Владимир – Строков, Анатолий – Столповский, Олег: Россия и Китай в Центральной Азии: политика, экономика, безопасность. Бишкек: Общественный фонд А. Князева, 2008, s. 169.
Poznámka: Údaje v závorce jsou převzaty z Čínské celního úřadu.

Roli infrastrukturních projektů nelze přeceňovat, neboť jejich výnosnost může být sporná i v dlouhodobé perspektivě. Řada spojení, u nichž se uvažovalo o jejich možném transkontinentálním významu, je perspektivní spíše na lokální (Tádžikistán – Kašgar) či regionální (Uzbekistán – Kyrgyzstán – Čína) úrovni. Jiná spojení se pak ukázala zdaleka nevyužitá ve svém potenciálu. Jakékoliv infrastrukturní propojení Číny a středoasijských států připoutává však dané státy k Říši středu na úkor ostatních konkurentů (především Ruska). Čínská strana se tak prosazuje *via facti* (pokud již dané spojení

existuje, je třeba s ním v rámci konkurence počítat) pro zajištění vlastního postavení v regionu.

Podobné investice jsou také v souladu s rozvojem severozápadních provincií Číny, především v oblasti Kašgaru. Nezanedbatelný je rovněž podíl čínských firem na stavbách, což znamená vytvoření pracovních míst nejen pro Číňany, ale i pro Ujgury. Investice do infrastruktury v zahraničí jsou zároveň jedním z řešení dopadů hospodářské krize v zemi, přestože jejich celkový objem v porovnání s výkonností čínské ekonomiky je spíše marginální.

Středoasijské státy jsou tímto způsobem orientovány na příjem pomoci, která v případě jakéhokoliv omezení může vést k destabilizaci situace v těchto zemích. Jak již bylo několikrát ukázáno, tato skutečnost není rozhodně v čínském zájmu. Kontrola infrastruktury a rozvoj obchodu zase mohou vést ke zvýšení vlivu Číny na politické elity států Střední Asie (Касенова, 2009, s. 30).

ŠANGHAJSKÁ ORGANIZACE SPOLUPRÁCE

Šanghajska organizace spolupráce (ŠOS) se stala jedním z důležitých instrumentů mnohostranné diplomacie Číny ve Střední Asii, stejně jako jednou z platforem pro vymezení vzájemného postavení Ruska a Číny v oblasti.¹⁷

Kořeny této organizace lze spojit s jedním ze strategických cílů Číny ve Střední Asii – s delimitací hranic a také s dohodou o snížení vojenské přítomnosti na společných hranicích. Omezení vojenského kontingentu na čínsko-středoasijských hranicích mělo zainteresovaným státům uvolnit ruce k posílení vojenského potenciálu ve vnitrozemí (především v autonomní oblasti Tibet a také v Sin-ťiang). Výsledkem těchto dlouhodobých jednání byla *Smlouva o posílení důvěry ve vojenské oblasti*, která byla podepsána 26. dubna 1996 v Šanghaji.¹⁸ Na tomto summitu bylo rovněž přijato rozhodnutí o pokračování vzájemné spolupráce na nejvyšší úrovni. Této nové formaci, která prozatím fungovala bez většího nároku na institucionalizaci, se začalo říkat „šanghajska pětka“.

V následující etapě v letech 1996–1999 se Číně jako hlavnímu iniciátorovi setkání „šanghajska pětky“ podařilo téměř definitivně vyřešit všechny otázky státních hranic na dvoustranné úrovni. Původní cíle uskopení tak mohly být rozšířeny o otázky širší spolupráce zúčastněných zemí v diplomatické, vojenské a ekonomické oblasti. Přes značné množství virtuálních deklarací se „šanghajska pětka“ v první fázi svého působení stala prakticky jediným kooperačním uskupením v regionu, za nímž stály určité reálné výsledky (odsunutí vojsk ze společných hranic, společná cvičení armád členských států a podobně). Růst islámského extremismu a ozbrojené výpady bojových skupin v Kyrgyzstánu a v Uzbekistánu v letech 1999–2000 přispěly k posílení zejména vojenskobezpečnostní dimenze uskopení. Jedním z hlavních cílů se stal boj proti „trojici zla“ podle čínské definice – proti extremismu, separatismu a terorismu (*Заявление глав правительств государств-членов Шанхайской организации сотрудничества, 2001*).¹⁹ Z hlediska Číny opět šlo o její zájem o zajištění stability v regionu Sin-ťiang, přičemž od roku 2001 byla výrazně zesílena spolupráce mezi tajnými službami zemí ŠOS ohledně výměny informací o tzv. teroristických skupinách i o jednotlivých teroristech.²⁰

Rozšíření působnosti šanghajska fóra vedlo i k zájmu dalších zemí o účast v tomto uskopení. Především šlo o Uzbekistán, o jehož zapojení do organizace měly zájem jak Rusko, tak i Čína. Proces připojení Taškentu k „šanghajska pětce“ vyvrcholil v roce 2001 na summitu v Šanghaji, kdy se uskopení definitivně etablovalo v novou organizaci pod názvem Šanghajska organizace spolupráce.

Šanghajska konvence, uzavírající summit organizace v červnu 2001, na jedné straně sice zdůraznila nutnost spolupráce v boji proti terorismu, na druhé straně se však ukázalo, že mu jednotlivé státy přiřkládají různý význam (*Шанхайская конвенция, 2001; Декларация о создании Шанхайской организации сотрудничества, 2001*). Nejednotnost v rámci organizace se ukázala v reakci na 11. září 2001, která nebyla ze strany členských států nijak

koordinována (Гуан, 2003, s. 56). Pro Čínu se vážným problémem ve fungování organizace stala neschopnost zabránit rozmístění amerických základů v Kyrgyzstánu a v Uzbekistánu, které se negativně dotýkalo čínských zájmů v regionu. Od summitu v Sankt Peterburgu v roce 2002 se tak na vrcholných summitech objevovala otázka vytěsnění Spojených států z regionu. Nejhlasitěji zazněl požadavek na odchod amerických vojsk z regionu na summitu v Astaně v roce 2005 (*Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества, 2005*).

Od roku 2003 se Čína rovněž zúčastňuje společných vojenských cvičení pod hlavičkou ŠOS.²¹ Z bezpečnostního hlediska je pro ni v rámci ŠOS poměrně významná otázka Afghánistánu. V deklaraci po summitu ŠOS v Šanghaji (2006), v Biškeku (2007) i v Dušanbe (2008) se téma afghánského usmíření objevilo. Dosud se však politika organizace států vůči Afghánistánu nevyznačovala konkrétními plány a obsahuje spíše obecnější formulace o spolupráci se Severoatlantickou aliancí a s Organizací smlouvy o kolektivní bezpečnosti při řešení afghánského problému. Lze konstatovat, že se Čína a Rusko spíše obávají většího zapojení do afghánského konfliktu, neboť si uvědomují dosavadní zkušenosti s touto zemí a faktickou neřešitelnost tohoto problému vnějšími silami.

Od roku 2003 Čína rovněž prosazovala ekonomickou dimenzi organizace. Na pekingské schůzce předsedů vlád členských států ŠOS v září 2003 její představitelé navrhli vytvoření zóny volného obchodu. Podobný návrh poté předložil i čínský premiér Wen Ťia-pao na summitu v Biškeku v roce 2007. Čínské vedení si uvědomuje, že obchodní a ekonomický potenciál Číny mnohonásobně převyšuje možnosti všech ostatních členů této organizace.²² Tato skutečnost zároveň demonstrovuje čínský pohled na seskupení (Čína plus všechny ostatní země), (*Игиталиев – Каримова, 2007, s. 60*). Ostatní členské státy přijímají však čínské návrhy ohledně vytvoření zóny volného obchodu velmi skepticky vzhledem k nekonkurenceschopnosti svých výrobků v porovnání s čínskými. Limitujícím faktorem integrace jsou rovněž rozpory mezi jednotlivými členskými státy a jejich nesourodě či naopak konkurující si zájmy (*Кузьмина, 2009; Interview autora s Jelenou Kuzminou, 2009*).

Organizace se totiž nedokázala shodnout ani v otázce diskutovaného, avšak konkrétněji nepropracovaného Energetického klubu ŠOS, v němž je Čína importérem energetických surovin.²³ Tato otázka byla předmětem jednání summitu v kyrgyzském Biškeku v srpnu 2007 i v Dušanbe o rok později (*Marat – Murzakulova, 2007*). Každý členský i pozorovatelský stát však tento projekt interpretuje odlišným způsobem, vyplývajícím zejména ze strategie obou velmocí v energetickém sektoru. Z čínského hlediska je proto momentálně efektivnější bilaterální jednání s každou zemí zvlášť, neboť multilaterální mechanismus ŠOS (stejně jako v případech jiných uskupení, například Jevrazijskoje ekonomičeskoje soobščestvo /JevrAzES/) nedisponuje potenciálem k řešení vzájemných sporů v této oblasti.

V rámci ekonomické spolupráce bylo však pod hlavičku ŠOS zahrnuto z čínské strany několik desítek projektů v Kazachstánu, v Kyrgyzstánu i v Tádžikistánu, které se týkaly zejména rozvoje dopravní infrastruktury. K nejvýznamnějším z nich patří patrně projekt silničního a železničního spojení Číny a Uzbekistánu, o jehož realizaci bylo pojednáno výše. Pro léta 2006–2010 čínská vláda vyčlenila na tyto účely 900 mil. USD (*Лузянин, 2008, s. 154–155*). Z této sumy byly přibližně dvě třetiny alokovány pro Tádžikistán (*Касенова, 2009, s. 15*).²⁴ Tyto aktivity svědčí o výrazném zájmu Číny o ekonomický rozměr ŠOS. Na rozdíl od zóny volného obchodu jde o poměrně efektivní, nekonfliktní a z hlediska ostatních členských států atraktivní nástroj čínského vlivu.

Při hodnocení pozice Číny v rámci Šanghajske organizace spolupráce lze pozorovat úsilí čínské strany o rozvoj mnohostranné spolupráce na politické, vojenskobezpečnostní, zpravodajské, ekonomické a humanitární rovině, vše v souladu se strategií Číny v regionu. Zároveň je však nutné konstatovat, že členské státy často nepřijímají pozitivně čínské snahy o rozšíření integrace, zejména v ekonomické oblasti, neboť by to pro ně znamena-

lo nutnost otevření vlastních trhů na úkor již tak dost postižených domácích výrobců. Příliš úporná snaha Číny v tomto směru by mohla vést až k dezintegraci celé organizace.

Podle některých amerických autorů je rozvoj Šanghajske organizace spolupráce pokusem o vytvoření čínsko-ruského „kondominia“ ve Střední Asii jako protiváhy rozšiřující se americké přítomnosti v regionu (Cutler, 2004). Nelze si však představit, že by podobná koncepce měla naději na úspěch u většiny středoasijských států, které mají s USA poměrně intenzivní kontakty. Z globálního pohledu je přitom ŠOS i možnou cestou, jak udržet na přijatelné a nekonkurenční úrovni vztahy Ruska a Číny.²⁵

* * *

Strategie Číny ve Střední Asii je od devadesátých let minulého století vedena hlavním leitmotivem: přes ekonomickou provázanost se středoasijskými zeměmi bude Peking prosazovat i své politické zájmy v regionu. V této souvislosti se nejčastěji hovoří o Tádžikistánu a o Kyrgyzstánu, kde existuje stále patrnější napojení politických elit na Čínu, nezřídka pomocí korupčních praktik (Interview autora s pracovníkem ministerstva obchodu, 2006; Interview autora s nezávislým expertem, 2008).

Politické cíle se od devadesátých let minulého století změnily od demilitarizace a delimitace hranic především k zajištění existence stabilních a loajálních režimů v regionu, od nichž by nebyly do Číny importovány hrozby pro její teritoriální celistvost (Sin-tiang, Tibet a Tchaj-wan).

Zároveň je případné čínské zasahování do středoasijských režimů limitováno a v případě výrazných turbulencí v regionu (islámské revoluce, mezistátní konflikt) Čína – stejně jako jakýkoli jiný stát – bude mít omezené možnosti do tohoto procesu zasáhnout. Přestože někteří autoři (Лузянин, 2008, s. 164–165) nevyklučují ani vojenský zásah, šlo by v takovém případě patrně o vtažení Číny (či jiné velmoci) do podobné pasti, jakou je například Afghánistán, což je zároveň důvod, proč středoasijské státy mohou právě od Číny (a popřípadě i od Ruska) očekávat pomoc v podobě prevence těchto změn.

Rovněž tak politická liberalizace je z čínského hlediska ve Střední Asii považována za kontraproduktivní a škodlivou čínským zájmům. Jakékoli radikální změny jako například změna režimu v Kyrgyzstánu či demonstrace v Andižanu v roce 2005 představují hrozbu pro čínskou stranu. Proto Peking nevíta iniciativy Evropské unie či USA v oblasti podpory sektoru nevládních organizací (NGO), spojené především s demokratizačními snahami.

Opačným případem je ekonomická liberalizace, včetně podpory vstupu do WTO, třebaže ta má sloužit především čínským ekonomickým zájmům. Do této kategorie spadají i integrační snahy Číny v regionu, především v rámci ŠOS, které by rovněž mohly zabránit výše uvedené možnosti eskalace napětí v regionu.

Růst obchodu, investic i hospodářské pomoci zároveň vede ke stabilizaci vlastní problematické oblasti v Sin-tiangu. Oba trendy (rozvoj vzájemných ekonomických vztahů i rozvoj Sin-tiangu) lze považovat za efektivně plněné a perspektivní.

¹ Jestliže v roce 2003 byl objem obchodu mezi Čínou a Kyrgyzstánem 96 mil. USD (317 mil. USD podle čínské statistiky), pak v roce 2005 byl tento objem oceňován na 422 mil. USD (723 mil. USD) a v roce 2007 na 984 mil. USD (2100 mil. USD), (údaje jsou převzaty z Парамонов – Строков – Столповский, 2008, s. 162).

² Čínská hrozba je postavena na několika argumentech vesměs iracionálního charakteru. U řady lidí ve Střední Asii převládá dojem, že Čína může Střední Asii zaplavit svým zbožím a lidmi, popřípadě vykupovat jednotlivá území a následně anektovat celý region nebo alespoň jeho části. Autoři, píšící o čínské hrozbě ve Střední Asii, obvykle rovněž poukazují mimo jiné na historickou zkušenost s čínským vpádem do regionu ve 2. tisíciletí před naším letopočtem, na čínský vliv ve Střední Asii za vlády dynastie Tchang v 7.–8. století našeho letopočtu, popřípadě na osud turkických Ojratů/Džungarů v 18. století, kteří byli zničeni čínským vpádem (Джурраев, 2006; Данияров, 2004, s. 418–434).

³ Přestože byl vstup do WTO jedním ze strategických cílů prezidenta Askara Akajeva, z čínského hlediska představoval Kyrgyzstán jako člen WTO základnu pro prodej čínského zboží po celé Střední Asii a dále v Rusku (Иманалиев, 2006).

- ⁴ Po summitu Šanghajske organizace spolupráce v Astaně v létě roku 2005 se prezident Kurmanbek Bakijev projevoval jako jeden z největších zastánců vypovězení amerických vojsk ze Střední Asie, ale o měsíc později na nátlak americké strany opět začal jednat o prodloužení jejich mandátu a o zvýšení poplatků za užívání kyrgyzského území pro potřeby základny. Při rozhovorech v Moskvě v únoru 2009 pak prezident Bakijev vyhlásil uzavření základny USA na letišti Manas (Interview autora s Vitalijem Ponomarjovem, 2009; Interview autora s Viktorem Panovem, 2009).
- ⁵ V létě roku 2002 byly organizovány mohutné protesty ve volebním obvodu (a rodišti) Azimbeka Beknazarova, které vyústily v pochod asi tisícovky lidí na Biškek. Tato akce byla zastavena policií a při následné střelbě do davu zahynulo několik lidí. Incident měl za následek odvolání tehdejšího premiéra a dnešního prezidenta Kurmanbeka Bakijeva.
- ⁶ Příkladem může být protest čínského velvyslanectví v Biškeku v roce 1994, kdy v Kyrgyzstánu proběhl slavnostní večer k padesátiletému výročí vyhlášení Východoturkestánské republiky.
- ⁷ Ujgurské organizace nejprve přesídlily do Turecka a později v souvislosti s kurdeckým separatismem a s oteplováním turecko-čínských vztahů do západní Evropy (Schichor, 2007, s. 121).
- ⁸ Státní zakázky ve středoasijských státech měly často i ideologický charakter, například přestavba města Kuljób v letech 2004–2006 při příležitosti oslav 2700 let založení tohoto města v roce 2006. Čínské firmy a čínští dělníci tehdy postavili centrální památník tomuto výročí v centru Kuljóbu.
- ⁹ Například v roce 1999 tvořil podíl Číny na obchodním obratu Kyrgyzstánu pouhých šest procent. Přestože toto číslo bude vyšší s ohledem na neregistrovaný příhraniční obchod, je vidět, že potenciál oboustranného obchodu zůstával daleko za svými možnostmi (viz Kyrgyz Republic: Selected Issues and Statistical Appendix, 2000, s. 42; Социально-экономическое развитие Кыргызской Республики, 2006, s. 110–113).
- ¹⁰ Veškeré statistické údaje uváděné v textu si nečiní nárok na přesnost s ohledem na nejasnou metodologii sběru/kompilace statistických dat a místy až záměrné falšování statistických dat ve všech zúčastněných zemích. Uváděná čísla tak mají pouze rámcovou vypovídací hodnotu, přesto ukazují na některé významné trendy, které jsou analyzovány dále. Předpokládá se, že k údajům o zahraničním obchodu za rok 2007 by bylo nutné připočítat ještě dalších cca 4,6–6,5 mld. USD, které nejsou registrovány v knize Rusko a Čína v centrální Asii (Парамонов – Строчков – Столповский, 2008). Přitom dvě třetiny – cca 3–4,3 mld. USD této částky připadá na Kazachstán, 500–800 mil. USD na Kyrgyzstán, 500 mil. USD tvoří neoficiální obchod s Uzbekistánem a cca 100–200 mil. USD se neoficiálně převezve přes hranici s Tádžikistánem. Turkmenistán je v tomto směru zanedbatelný.
- ¹¹ U Uzbekistánu jde cca o 12 % jeho exportu do Číny. V případě Tádžikistánu nebyl údaj nalezen, nekvalifikovaný odhad činí cca 40 % jeho exportu do Číny. V případě Kyrgyzstánu jde přibližně o 30 %.
- ¹² Dosud byly plynovody v Kazachstánu orientovány spíše ve směru jih–sever, tedy pro zásobování Ruska. Jižní a jihovýchodní Kazachstán byl zásobován uzbeckým plynem, což není pro kazašskou stranu výhodné s ohledem na nespolehlivost Uzbekistánu a na vzájemné politické spory.
- ¹³ Předpokládá se, že Čína bude v roce 2020 spotřebovávat přibližně 2000 mld. m³ plynu, z čehož zhruba třetinu bude nutné pokrýt z dovozu, přičemž v současných objemech importu chybí přibližně 40 mld. m³ plynu. Zvýšení dodávek bylo dohodnuto v době návštěvy Hu Tintaa v Turkmenistánu v srpnu 2008 (Новое измерение сотрудничества, скрепленного узлами вековой дружбы..., 2008).
- ¹⁴ Z důležitějších nerostných surovin Pamíru lze jmenovat například naleziště fluoritu (Agadžan, Dunčeldyk), olova a wolframu (Buguči-Džilga), stejně jako jedno z největších nalezišť bóru na světě (Akarchar). Dále se v Tádžikistánu nacházejí významná ložiska tantalu a niobu v lokalitě Kuristik (Дубовицкий, 2007; Interview autora s nezávislým analytikem, 2006 a 2008).
- ¹⁵ Sebastien Peyrouse uvádí, že v roce 2006 šlo až o 75 % obchodu mezi Střední Asií a Čínou (Peyrouse, 2007, s. 21).
- ¹⁶ Prozatím je více komparativních výhod na straně Transsibiřské magistrály, která má přece jen lepší infrastrukturu, přeprava je rychlejší a plynulejší. Zboží z Číny do střední Evropy lze po ní přepravit přibližně za 15–18 dní, což je asi poloviční doba ve srovnání s lodní dopravou (viz například prezentace společnosti Far East Land Bridge, <http://www.fareastlandbridge.com>). V této souvislosti je však nutné si uvědomit, že železniční přeprava mezi Čínou a Evropou je nadále spíše potenciální, neboť většinu nákladů přepravují lodě. Přesto však přes tento přechod bylo podle předběžných výsledků v roce 2008 převezeno 12,5 mil. tun zboží (О совещании делегаций Урумчийской железной дороги..., 2008).
- ¹⁷ Šanghajskou organizaci spolupráce tvoří zakládající členové (v abecedním pořadí): Čína, Kazachstán, Kyrgyzstán, Rusko a Tádžikistán. Uzbekistán přistoupil v roce 2001 a status pozorovatele v ní mají Írán, Indie, Mongolsko a Pákistán.
- ¹⁸ Tato smlouva přesně definovala informovanost o stavech vojsk a vojenských cvičeních v pohraničních oblastech, vzájemné pozorovatelské mise a podobně. Smlouva je přizpůsobena zejména potřebám Ruska a Číny, které disponují mnohatisícovými bojovými kontingenty (Соглашение между Российской Федерацией, Республикой Казахстан, Киргизской Республикой, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой..., 1996).
- ¹⁹ Antiteroristickou dimenzi uskupení prosazovala Čína již od samotného počátku svých aktivit v rámci Šanghajske organizace spolupráce v souladu se svou politikou potlačení radikálních i jakoby radikálních skupin v Sin-fiangu a v Tibetu.
- ²⁰ Po roce 2001 byl výrazněji zvýšen tlak na komunitu Ujgury ve Střední Asii (Лузянин, 2008, s. 151).

KONZULTACE: STŘEDNÍ ASIE

- ²¹ V roce 2007 šlo například o cvičení při potlačování situací podobných Andižanu v roce 2005.
- ²² Právě proto Rusko i střeoaasijské státy jakoukoliv ekonomickou integraci v rámci Šanghajské organizace spolupráce odmítají.
- ²³ V otázkách ropy a zemního plynu patří k exportérům Rusko, Kazachstán a Uzbekistán, zatímco Čína, Kyrgyzstán a Tádžikistán tyto suroviny importují. Naopak v případě vodních zdrojů jsou exportéry především Kyrgyzstán a Tádžikistán, k největším příjemcům naopak patří Uzbekistán a Turkmenistán. Nelze zapomínat ani na významný exportní potenciál uranu z Uzbekistánu a z Kazachstánu do Ruska a Číny. Z tohoto stručného výčtu vyplývá značná různorodost zájmů, což možnosti reálného fungování trhu značně limituje.
- ²⁴ Z těchto peněz jsou mimo jiné financovány rekonstrukce silnice Dušanbe – Chudžand – Čanak (uzbecká hranice) či linie elektrického napětí mezi severem a jihem Tádžikistánu. Jako dárek tádžickému prezidentu Rahmónovi je stavěn tunel pod průsmykem Šar-Šar na cestě z Dušanbe do Dangary (rodného města Rahmóna).
- ²⁵ Tuto tezi nejčastěji zdůrazňují čínští analytici. Není vyloučené, že jejich cílem je rozehnat obavy Ruska z čínského postupu ve střední Asii (Чжао, 2005, s. 30).

Prameny a literatura

Smlouvy a dokumenty

- Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества. Астана, 5. 7. 2005, <http://www.sectsc.org/RU/show.asp?id=98> (přístup: 8. 7. 2005).
- Декларация о создании Шанхайской организации сотрудничества, 15. 6. 2001, <http://www.sectsc.org/RU/show.asp?id=83> (přístup: 17. 3. 2009).
- Дополнительное соглашение между Правительством Кыргызской Республики и Правительством Китайской Народной Республики о кыргызско-китайской границе от 26. 8. 1999. Информационно-правовая система Кыргызской Республики Токтом, <http://www.toktom.kg> (přístup: 10. 3. 2007).
- Генеральное соглашение между Правительством Туркменистана и Правительством Китайской Народной Республики о реализации проекта газопровода Туркменистан-Китай и продаже природного газа из Туркменистана в Китайскую Народную Республику от 3. 4. 2006. Нейтральный Туркменистан, 4. 4. 2006.
- Социально-экономическое развитие Кыргызской Республики. Годовая публикация. Бишкек: Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2006.
- Соглашение между Российской Федерацией, Республикой Казахстан, Киргизской Республикой, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в районе границы от 26. 4. 1996, <http://www.businesspravo.ru> (přístup: 26. 7. 2004).
- Совместная декларация Туркменистана и Китайской Народной Республики о дальнейшем укреплении и развитии отношений дружбы и сотрудничества. Нейтральный Туркменистан, 18. 7. 2007.
- Шанхайская конвенция (15. 6. 2001), <http://www.sectsc.org/RU/show.asp?id=82> (přístup: 17. 3. 2009).
- Заявление глав правительств государств-членов Шанхайской организации сотрудничества (14. 9. 2001), <http://www.sectsc.org/RU/show.asp?id=85> (přístup: 17. 3. 2009).

Monografie a zprávy

- ۸۲ . ۱۳۸۲ . تهران: نشرانی. طالبان، سال سلطه طالبان، افغانستان پنج مزده وحید: افغانستان پنج سال سلطه طالبان، نشرانی. تهران، ۱۳۸۲ [Moždeh, Wahid (2002–2003/1382): Afghánistán a pět let vlády Tálibánu]. Teherán, 1382 [podle perského kalendáře, podle gregoriánského kalendáře odpovídá roku 2002 nebo 2003].
- Чжао, Хуашен (2005): Китай, Центральная Азия и Шанхайская организация сотрудничества. Рабочие материалы, № 5. Москва: Центр Карнеги, 2005.
- Данияров, Калибек (2004): О новой истории Казахстана. Алматы, 2004.
- Храмов, Виктор (ed., 2001): Дипломатия Туркменбаши. Через нейтралитет к новому миру. Ашгабат: Türkmen Döwlet Habarlary, 2001.
- Кассенова Наргис (2009): Новый международный донор: помощь Китая Таджикистану и Кыргызстану. Russie.Nei.Vision No. 36. Paris: IFRI, 2009.
- Kyrgyz Republic: Selected Issues and Statistical Appendix Appendix (2000). IMF Country Report N 00/131. Washington: International Monetary Fund, October 2000.
- Norling, Nicklas (2007): Gazprom's Monopoly and Nabucco Potentials: Strategic Decision for Europe. Silk Road Paper. Washington – Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2007.
- Парамонов, Владимир – Строков, Анатолий – Столповский, Олег (2008): Россия и Китай в Центральной Азии: политика, экономика, безопасность. Бишкек: Общественный фонд А. Князева, 2008.
- Peyrouse, Sébastien (2007): Economic Aspects of Chinese-Central Asia Rapprochement. Silk Road Paper. Washington – Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2007.
- Peyrouse, Sébastien – Laruelle, Marlène (2009): China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies. Silk Road Paper. Washington – Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2009.
- Rumer, Eugene – Trenin, Dmitrij – Zhao, Huasheng (2007): Central Asia. Views from Washington, Moscow and Beijing. Armonk – New York: M. E. Share, 2007.
- World Energy Outlook (2007). China and India Insights. Paris: International Energy Agency, 2007.

Kapitoly v monografiích a ve sbornících

- Чжао, Хуашен (2008): Центральная Азия в китайской дипломатии. In: Румер, Евгений – Тренин, Дмитрий – Чжао, Хуашен (eds.): Центральная Азия: взгляд из Вашингтона, Москвы и Пекина. Москва: Новое издательство, 2008, s. 158–243.
- Лузянин, Сергей (2008): Политика Пекина в отношении Центральной Азии и ее влияние на формирование образа России в Китае. In: Сафронова, Елена Ильинична (ed.): Китай в мировой и региональной политике. История и современность. Выпуск XII (специальный). Москва: Институт Дальнего Востока, 2008, s. 147–167.
- Rumer, Boris – Zhukov, Stanislav (1998): Between Two Gravitational Poles: Russia and China. In: Rumer, Boris – Zhukov, Stanislav (eds.): Central Asia: The Challenge of Independence. Armonk – New York: M. E. Sharpe, 1998, s. 153–166.

Články odborné a publicistické

- Абдылдаев, Евгений (2008): Кыргызско-китайские отношения на современном этапе. Бишкек: Institute for Public Policy, 18. 11. 2008, http://ipp.kg/ru/analysis/foreign_policy/725/ (přístup: 25. 11. 2008)
- Бабаян, Давид (2006): Поднебесная и Центральная Азия. Свободная мысль, № 11 (2006), s. 40–58.
- Бахаутдинова, Зарина (2006): Достык-Алашанкоу, станция будущего. Известия.кз, 9. 7. 2006, <http://www.izvestia.kz/news.php?date=07-09-06&number=4> (přístup: 14. 11. 2008).
- Becquelin, Nicolas (2001): Xinjiang in the nineties. China journal, No. 1 (2001), s. 65–90.
- Cutler, Robert (2004): The Shanghai Cooperation Organization moves into first gear. Central Asian-Caucasus Analyst, Vol. 5 (24. 3. 2004), No. 6, s. 7–8, http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=2226 (přístup: 5. 11. 2004).
- Дубовицкий, Виктор (2007): Таджикистан – Китай: от настороженного отношения к стратегическому сотрудничеству. Фергана.ру, 25.1.2007 (přístup: 25. 10. 2008).
- Джураев, Улугбек (2006): Под знаком Андижана. Китайско-российский передел в Центральной Азии. Axisglobe, 4. 1. 2006, <http://www.axisglobe.com/article.asp?article=559> (přístup: 17. 4. 2009).
- Far East Land Bridge (S. 1.), <http://www.fareastlandbridge.com>
- Гуан, Пан (2003): Шанхайская организация сотрудничества в контексте международной антитеррористической кампании. Центральная Азия и Кавказ, № 3 (27), 2003, s. 55–62
- Horák, Slavomír – Šír, Jan (2008): China as an Emerging Superpower in Central Asia: The View from Ashkhabad. The China and Eurasia Forum Quarterly, Vol. 6 (May 2008), No. 2, s. 75–88.
- Hsiu-Ling Wu – Chien-Hsun Chen (2004): The Prospects for Regional Economic Integration between China and the Five Central Asian States. Europe-Asia Studies, Vol. 56 (November 2004), No. 7, s. 1059–1080.
- Ходжаев, Аблат (2007): О центральноазиатской политике КНР (на основе китайских источников). Центральная Азия и Кавказ, № 3 (51), 2007, s. 30–46.
- Иманалиев, Муратбек (2006): Кыргызско-китайские отношения на современном этапе. Rukopis, srpen 2006.
- Йигиталиев, Шухратжон – Каримова, Альбина (2007): О некоторых моделях отношений между США, КНР и РФ в контексте их стратегии в Центральной Азии и на Кавказе. Центральная Азия и Кавказ, № 2 (2007), s. 50–61.
- Как Киргизия делилась Узун-Куушем (2006). Кыргызстан сегодня, № 11–12 (2005). Publikováno tiskovou agenturou Kabar, 18. 1. 2006.
- Kerimbekova, Nurgul – Galitskiy, Vladimir (2002): On the State Border between Kyrgyzstan and China. Central Asia and the Caucasus, Vol. 23 (2002), No. 5, s. 108–113.
- Китайская дубинка и военные учения ШОС (2003). Диалог экспертов на Радио Свобода, 19. 8. 2003, viz též: <http://www.centrasia.ru/pnewsA.php4?st=1061245740> (přístup: 5. 11. 2004).
- Китайская компания будет реабилитировать трассу Ош-Сарыташ-Иркештам (2007). Общественный рейтинг, 13. 3. 2007, <http://www.pr.kg/n/detail.php?id=15431>. (přístup: 14. 11. 2008).
- Куликов, Сергей – Сергеев, Михаил (2007): Российская нефть потечет в Китай мимо железной дороги... по казахстанской трубе. Независимая газета, 28. 11. 2007.
- Кузьмина, Елена (2009): Экономическая интеграция стран Центральной Азии пока невозможна. Интервью Фергана.ру, 16. 2. 2009.
- Маликов, Кадыр (2008): Ислам как фактор сотрудничества между КНР и Кыргызстаном. Время Востока, 25. 9. 2008, <http://www.easttime.ru/analytic/1/4/487.html> (přístup: 25. 11. 2008).
- Marat, Erica – Murzakulova, Asel (2007): The SCO seeks energy cooperation, but problems remain. Central Asia-Caucasus Analyst, Vol. 9 (2007), No. 15, s. 6–8.
- Нагиев, А. (2007): Влияние фактора энергетической безопасности на формирование внешнеполитического курса КНР в Центральной Азии. Проблемы Дальнего Востока, № 6 (2007), s. 39–44.
- Ночевкин, Вадим (2002): Мы убивали китайского шпиона... Дело, № 23, 10. 7. 2002.
- Новое измерение сотрудничества, скрепленного узами вековой дружбы. Переговоры между Президентом Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедовым и Председателем КНР Ху Цзиньтао (2008). Нейтральный Туркменистан, 30. 8. 2008.

KONZULTACE: STŘEDNÍ ASIE

- О совещании делегаций Урумчуйской железной дороги и АО НК КТЖ (2008). Пресс-релиз Казак Темир Жолы, 30. 12. 2008, http://www.railways.kz/index.php?option=com_content&task=view&id3719&Itemid=11 (přístup: 12. 1. 2009).
- Сарыев, Олег – Волков, Виталий (2007): Газовая декорация. DW – Немецкая волна, 23. 7. 2007.
- Schichor, Yitzhak (2007): Limping on Two Legs: Uyghur Diaspora Organizations and the Prospects for Eastern Turkestan Independence. *Central Asia and The Caucasus*, No. 6 (48), 2007, s. 117–125.
- Сыроежкин, Константин (2006): Казахстанско-китайское торгово-экономическое и инвестиционное сотрудничество: состояние и проблемы. *Казахстан в глобальных процессах*, № 1 (2006), s. 43–49.
- Сыроежкин, Константин (2007): Китай в Центральной Азии: от торговли к стратегическому партнерству. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3 (51), 2007, s. 47–61.
- Волохова, Алена. (2003): Положение в Центральной Азии и интересы КНР в регионе: оценки китайских политологов. *Проблемы Дальнего Востока*, № 3 (2003), s. 39–44.
- Wang, John (2003): Eastern Turkistan Islamic Movement: A Case Study of a New Terrorist Organization in China. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 47 (2003), No. 5, s. 568–584.

Interview

- Interview autora s Askarem Bešymovem, tehdejšíím náměstkem ministra zahraničí Kyrgyzské republiky. Biškek, 13. 3. 2007.
- Interview autora s Jelenou Kuzminou, Institut ekonomiki RAN. Moskva, 7. 2. 2009.
- Interview autora s kyrgyzským politickým analytikem. Biškek, 29. 11. 2008.
- Interview autora s Muratbekem Sansyrbajevičem Imanalijevem, bývalým ministrem zahraničních věcí Kyrgyzstánu a bývalým velvyslancem Kyrgyzstánu v Číně. Biškek, březen 2007.
- Interview autora s nezávislým analytikem. Dušanbe, červenec 2006 a únor 2008.
- Interview autora s nezávislým expertem. Biškek, 28. 11. 2008.
- Interview autora s pracovníkem ministerstva obchodu. Dušanbe, červenec 2006.
- Interview autora s Viktorem Panovem, novinářem RIA Novosti. Moskva, 6. 2. 2009.
- Interview autora s Vitalijem Ponomarjovem z centra Memorial. Moskva, 9. 2. 2009.
- Interview autora s Wahídem Moždehem. Teherán, 7. 11. 2005.
- Interview autora s Wej Wejem, vedoucím politické sekce velvyslanectví Číny v Uzbekistánu. Taškent, 19. 11. 2008.

Poznámka

Studie vznikla v rámci výzkumného záměru MSM0021620841 Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika. Část materiálů byla použita z grantu Ministerstva zahraničních věcí č. 16/II, 2008 „Dynamika vztahů RF a ČLR ve 21. století“. Autor zároveň vyjadřuje poďěkování recenzentům za konstruktivní připomínky.